संस्कृतकौमुदी

नवमी कक्ष्या

(प्राच्यपाठशालानाम्)

9th Sanskrit Reader (Main Language)

सम्पादकमण्डली

आचार्य विरिवेण्टि मुरलीधरशर्मा
शिक्षाविभागः
राष्ट्रियसंस्कृतविद्यापीठम्
(मानितविश्वविद्यालयः)तिरुपतिः

डा. दोर्बल प्रभाकरशर्मा
विश्रान्तप्राचार्यः
संस्कृतकलाशाला
कोव्वूरु, पश्चिमगोदावरी जिल्ला

विद्वान् तिगुल्ल श्रीहरिशर्मा
विश्रान्तप्राचार्यः
श्री राजराजेश्वरसंस्कृतकलाशाला
वेमुलवाडा, करीम्नगर्जिल्ला

संयोजिका

श्रीमती के.आर्.टि.एल्.ज्योतिर्मयी
उपन्यासिका
राज्यविद्यापरिशोधनशिक्षणसंस्था
आन्ध्रप्रदेशः, हैदराबाद्

विषयनिपुणौ

आचार्य रमाकान्त अग्निहोत्री
विश्रान्तप्रवाचकः
दिल्लीविश्वविद्यालयः, नवदेहली

सुवर्ण विनायकः
संयोजकः
राज्यविद्यापरिशोधनशिक्षणसंस्था,
आन्ध्रप्रदेशः, हैदराबाद्

पाठ्यपुस्तकविकासमुद्रापकसमितिः

प्रधाननिर्वहणाधिकारी
श्री.डा.सत्यनारायणरेड्डि
सञ्चालकः
राज्यविद्यापरिशोधनशिक्षणसंस्था
आन्ध्रप्रदेशः हैदराबाद्

निर्वाहकः
आचार्य एन्. उपेन्द्र् रेड्डि
आचार्यः, विद्याप्रणालिकापाठ्यपुस्तकविभागः
राज्यविद्यापरिशोधनशिक्षणसंस्था,
आन्ध्रप्रदेशः, हैदराबाद्

प्रधानव्यवहारनिर्वाहकः
श्री बि.सुधाकरः
सञ्चालकः
प्रभुत्वपाठ्यपुस्तकमुद्रणालयः,
आन्ध्रप्रदेशः, हैदराबाद्

सत्यमेव जयते
विद्या ददाति विनयम्

धर्मो रक्षति रक्षितः
कृषितो नास्ति दुर्भिक्षम्

आन्ध्रप्रदेशप्रभुत्वप्रकाशनम्

© SCERT not to be republished

© Government of Andhra Pradesh, Hyderabad

New Edition

First Published 2013

All rights reserved

No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means without the prior permission in writing of the publisher, nor be otherwise circulated in any form of binding or cover other than that in which it is published and without a similar condition including this condition being imposed on the subsequent purchaser.

The copy right holder of this book is the Director of School Education, Hyderabad, Andhra Pradesh.

© SCERT not to be republished

This Book has been printed on 70 G.S.M. SS Maplitho
Title Page 200 G.S.M. White Art Card

आन्ध्रप्रदेशप्रभुत्वस्य निश्शुल्कवितरणम्

Printed in India
at the Andhra Pradesh Govt.Text Book Press,
Mint Compound, Hyderabad,
Andhra Pradesh.

पुरोवाक्

संस्कृतं भारतीयानां सांस्कृतिकवैज्ञानिकभाषात्वेन परिगणय्य प्राथमिकस्तरे पाठ्यपुस्तकानां रूपकल्पनं ''संस्कृतकौमुदी'' इति नाम्ना सर्वकारेण 2011-12 तमे विद्यासंवत्सरे आरब्धम् । प्राथमिकस्तरे तृतीयकक्ष्यातः संस्कृते श्रवणभाषणपठनलेखनकौशलानाम् अधिगमनं प्राच्यपाठशालासु भवति । यद्यपि तृतीय-चतुर्थ-पञ्चमकक्ष्याणां पाठ्यपुस्तकानि तेलुगुलिप्या निबद्धानि तथापि षष्ठकक्ष्यातः देवनागर्या एव तानि उपनिबद्धानि ।

छात्रेषु व्यक्तित्वनिर्माणं, साहित्याभिरुचिः, सामाजिकचिन्तनं, मानवीयमूल्यानि इत्यादीनंशान् आधृत्य इदं पाठ्यपुस्तकं निर्मितमस्ति । तदनुगुणं प्राचीनार्वाचीनसाहित्यतः, निबन्धः, आत्मकथा, दण्डकं, वचनकविता इत्यादीनां भाषाविषयिकाणां प्रक्रियाणां परिचयः कृतः वर्तते । तदर्थं विविधप्रान्तीयानां रचयितॄणां रचनाः अत्र स्वीकृताः सन्ति ।

RTE 2009 अनुसृत्य छात्रैः सर्वैः साधनीयानि सामर्थ्यानि दृष्टौ निधाय प्रत्येकमपि पाठ्यांशस्य अन्ते अभ्यासाः सज्जीकृताः। एते अभ्यासाः छात्रेषु आलोचनाशक्तिं, विश्लेषणपाटवं, विभिन्नदृष्ट्या एकस्य विषयस्य अवगमनकौशलं, समकालिकसामाजिकांशानां समन्वयावगाहननैपुण्यम् इत्यादिबहुविधान् मानसिक-बौद्धिक-भाषिक-सांस्कृतिकविकासान् छात्रेषु वर्धयन्तीति आशास्महे ।

पाठशालादशायाम् इमाः कक्ष्याः उन्नताः इत्यतः भाषाविषये विशिष्टानपि अंशान् अवगन्तुम् अपेक्षिताः व्याकरणांशाः अत्र उपनिबद्धाः । व्याकरणम् अल्पप्रयासेन अवगन्तुम् कण्ठस्थीकरेणन विना स्वयमेव सूत्राणि च सज्जीकर्तुम्, उदाहरणेषु तानि समन्वयितुं च अभ्यासाः समारचिताः सन्ति । पाठ्यपुस्तकस्य अन्तेऽपि 'पदकोशः' इति नाम्ना निघण्टुः उपनिबद्धः अस्ति ।

कक्ष्याप्रकोष्ठे उपाध्यायैः आनुकूल्येन बोधयितुम् अत्र सोपानक्रमानुसारं पाठ्यांशाः आयोजिताः। छात्रेषु पठनाभिरुचेः वर्धनाय सर्वस्यापि पाठस्य आरम्भे श्लोकाः, प्रश्नाः, घटनाः, कथाः, चित्राणि इत्यादीनि उपनिबद्धानि ।

भाषोपाध्यायैः यथा छात्राः भाषां कक्ष्यायां स्वेच्छया उपयुञ्जीरन् तथा समुचितं वातावरणं कक्ष्याप्रकोष्ठे कल्पनीयम्। छात्राणां भावव्यक्तीकरणस्वेच्छा च तैः कल्पनीया । तथैव प्रश्नकरणाय अवकाशश्च तेभ्यः पर्याप्ततया दातव्यः। पाठ्यांशगतस्य विषयस्य यथातथं विवरणस्य अपेक्षया विषयगतस्य भावस्य, विशेषांशानां मूल्यानां, कविहृदयस्य च अवगमनाय कक्ष्यायां चर्चाः योजनीयाः। गणकृत्यसदृशीभिः भागग्रहणानुकूलपद्धतिभिः बोधनाभ्यसनप्रक्रियायाः निर्वहणं करणीयम् । विशिष्टपदप्रयोगसन्देशात्मकवाक्यानि विचारजनकाश्च घटनाः पाठ्यांशेषु वर्तन्ते । एताः भाषाधिगमनं सार्थकं सम्पादयितुं छात्रेषु साहित्यविमर्शने प्राथमिकावगाहनम् अभिवर्धयितुं च सहकुर्वन्ति । तत्तत्सन्दर्भेषु अभ्यासानामनुसारं चर्चाः यथा भवेयुः, तत्र सर्वे छात्राः यथा भागं स्वीकुर्युः स्वाभिप्रायान् च यथा स्वेच्छया प्रकटयेयुः तथा अध्यापकैः छात्राः प्रोत्साहनीयाः।

पाठ्यांशानाम् अनुबन्धतया ग्रन्थालयपुस्तकानि, परामर्शग्रन्थाः, साहित्येतिहासः, कवीनां चरितानि इत्यादीनां पठनार्थं समुचितं वातावरणं विद्यालये कल्पनीयम् । तदर्थं पाठशालायाः ग्रन्थालयाः पोषणीयाः।

एतस्य पाठ्यपुस्तकस्य रूपकल्पने उपकृतवद्भ्यः, उपाध्यायेभ्यः, उपन्यासकेभ्यः, विषयनिपुणेभ्यः, चित्रकारेभ्यः, कार्यसंयोजकेभ्यः, उट्टङ्केभ्यः, चित्रसंयोजकेभ्यः, पाठ्यप्रणालिकासदस्येभ्यः, मार्गदर्शनं कृतवद्भ्यः देहली विश्वविद्यालयस्य निवृत्ताचार्येभ्यः रामाकान्त-अग्निहोत्रिमहोदयेभ्यः सम्पादकमण्डल्याः सदस्येभ्यः च हार्दाः कृतज्ञताः।

एतस्मिन् पाठ्यपुस्तके पाठ्यांशतया स्वप्रकाशनेभ्यः विविधरचनाः सङ्गृहीतुम् अनुमतिं दत्तवत्यै संस्कृतभारत्यै विशेषधन्यवादाः। पाठ्यपुस्तकमिदं छात्रेषु भाव्यभ्यसनाय आवश्यकानि सामर्थ्यानि पाटवं च वर्धयतीति आशास्महे ।

सञ्चालकः

राज्यविद्यापरिशोधनशिक्षणसंस्था,
हैदराबाद्, आन्ध्रप्रदेशः

©SCERT not to be republished

अध्यापकेभ्यः सूचनाः

❖ पाठ्यपुस्तकस्य उपयोगात् पूर्वमेव पाठ्यपुस्तकद्वारा अपेक्षितानि सामर्थ्यानि ज्ञातव्यानि । तदर्थं पुरोवाक्, विषयसूची, अध्यापकेभ्यः सूचनाः इति शीर्षिकास्थान् विषयान् अध्यापकाः अवश्यं पठेयुः ।

❖ पाठ्यपुस्तकस्थं पद्यभागं, गद्यभागं च बोधयितुं प्रतिदिनम् एकः कालांशः भवति । इत्थम् एकस्मिन् विद्यासंवत्सरे पद्यभागस्य गद्यभागस्य च बोधनार्थं 220 कालांशाः भवन्ति ।

❖ अत्रस्थः पद्यभागः, गद्यभागो वा १५० कालांशेषु यथा बोधयितुं शक्येत तथा उपनिबद्धः अस्ति ।

❖ एकस्य पाठ्यांशस्य बोधनार्थं 12-15 कालांशाः उपयोक्तव्याः। तदनुगुणमत्र अभ्यसनस्य रूपकल्पनं करणीयम् ।

❖ पाठ्यभागस्य बोधनाय कालांशविभजनम् एवं कर्तुं शक्नुमः -

उन्मुखीकरणार्थम् (1), विद्यार्थिनाम् अनुवाचनार्थम् (1), पाठ्यांशबोधनार्थम् (3), शृण्वन्तु- विचिन्त्य वदन्तु - इत्यस्य कृत्यस्य कृते (1),पठन्तु-अवगच्छन्तु - व्यक्तीकुर्वन्तु इत्यस्य कृत्यस्य कृते (1), सर्जनात्मकव्यक्तीकरणाय (1), स्वीयरचनार्थं (2), पदजालाभिवृद्धये (1),व्याकरणांशानां कृते (2), प्रशंसाकार्यार्थं (1), परियोजनार्थम् (1), इत्येवं रूपेण 15 कालांशान् विनियोक्तुं शक्नुमः।

❖ पाठ्यपुस्तकस्थेषु पाठ्यांशेषु प्रकृतिवर्णनं, भाषाभिरुचिः, शान्तिस्थापनं, व्यक्तित्वविकासः, नैतिकमूल्यानि, भाषावगाहनं, कृतज्ञता, रसानुभूतिः, संस्कृतिः, सम्प्रदायाः, स्त्रीचैतन्यं, सामाजिकचिन्तनं, मानवीयमूल्यानि, देशभक्तिः, जीवकारुण्यम् इत्यादयः विषयाः उपनिबद्धाः। एतेषाम् अवबोधनार्थं श्लोकः, गीतं, सम्भाषणं, वचनकविता, दण्डकं, निबन्धः, लेखः, कथा इत्याद्याः प्रक्रियाः उपयुक्ताः। पाठ्यबोधने उपकरणैः सह प्रक्रियावैविध्यस्य, शैलीवैविध्यस्य, रचनासंविधानभेदानां च अवगमनार्थम् अनुकूलाः बोधनाभ्यसनप्रक्रियाः निर्वोढव्याः।

❖ राज्यस्थान् सर्वान् प्रदेशान् दृष्टौ निधाय रचयितॄणां पाठाः अस्मिन् पुस्तके सङ्गृहीताः।

❖ पाठ्यांशस्य बोधनं नाम "उन्मुखीकरणम्" इत्यारभ्य "भाषांशाः" इति शीर्षिकापर्यन्तं भवति इति विषयः मनसि स्थापनीयः।

❖ पाठ्यांशबोधनं नाम केवलं सारांशस्य बोधनं न, परन्तु निर्दिष्टे सर्वस्मिन्नपि अंशे छात्राणाम् अवगाहनम् अधिकारश्च यथा जायेत तादृशवातावरणस्य प्रकल्पनमेव ।

❖ सर्वस्यापि पाठ्यांशस्य बोधनार्थम् अधिकाधिकं चत्वारः कालांशाः उपयोक्तव्याः । अन्यकालांशाः अभ्यासानां साधनाय उपयोक्तव्याः।

❖ पाठ्यांशबोधनसमये एतानि चत्वारि सोपानानि अनुसरणीयानि ।

(अ) **उन्मुखीकरणम्** - एतदर्थं चित्राणि, घटनाः, कथाः, गीतानि, श्लोकाः, प्रश्नाः इत्यादयः निर्दिष्टाः।

- चर्चया उन्मुखीकरणं करणीयम् । अत्र छात्रेषु सर्जनात्मकता यथा वर्धेत तथा प्रयत्नः करणीयः ।

- चर्चया प्रश्नैः च शीर्षिकाप्रकटनं करणीयम् ।

- पाठ्यांशचित्राणाम् आधारेण पाठ्यांशगतं विषयं यथा छात्राः ऊहेरन् तथा उपाध्यायैः प्रश्नाः करणीयाः।

आ) **अर्थसङ्ग्रहणम् - पठनकृत्यम्**

- "छात्रेभ्यः सूचनाः" इति शीर्षिकागतस्य विषयस्य आधारेण छात्रैरेव विषयावगमनं कारयितव्यम् ।

इ) **पाठ्यांशविषये चर्चा - अवगाहनम्**

- उपाध्यायः बोधनव्यूहेन पाठ्यांशविषयेषु अवगाहनं कल्पयितुं चर्चां निर्वहेत् ।

© SCERT not to be republished

ई) **अभ्यासानां साधनम्** - ''एतानि कुर्वन्तु'' इति शीर्षिकया अभ्यासानाम् आरम्भः भवति । सर्वेऽपि छात्राः अभ्याससम्पादने यथा श्रद्धां कुर्युः तथा अध्यापकैः प्रयतनीयम् ।

- ❖ पाठस्थानां विविधसन्दर्भाणां विषये छात्राः यथा स्पन्दनं, विश्लेषणं, समन्वयनं च कुर्युः स्वीयवाक्यैः स्वयं वक्तुं च शक्नुयुः तथा अध्यापकेन वातावरणं कल्पनीयम् ।
- ❖ **''शृण्वन्तु-विचिन्त्य वदन्तु''** इति कृत्यं पूर्णतया कक्ष्याप्रकोष्ठस्य कृत्यरूपेण कारयितव्यम् ।
- ❖ **पठन्तु-अवगच्छन्तु, स्वीयरचना** इत्यत्र स्थिताः अभ्यासाः गणशः कारयितव्याः। व्यक्तिशः कारयितुमपि अवकाशः अस्ति ।
- ❖ व्याकरणांशानां बोधनसमये योग्यैः उदाहरणैः अवगाहनं सम्पादनीयम् ।
- ❖ पाठ्यांशानाम् आधारेण यथावकाशं मानवीयमूल्यानि, पर्यावरणम्, कलाः, अनुभवः, जीववैविध्यम् इत्यादिविषयाः चर्चनीयाः।
- ❖ संस्कृतसाहित्ये अभिरुच्युत्पादनार्थं पाठशालाग्रन्थालये संस्कृतस्य प्राचीनग्रन्थाः आधुनिकग्रन्थाः च स्थापनीयाः।
- ❖ छात्रस्तरस्य ऊहने लेखनपरीक्षाः विना तेषां सर्जनात्मकशक्तिः, प्रतिस्पन्दनं, प्रवर्तनं, कार्यनिर्वहणदक्षता, व्यक्तित्वं, भाषाभिरुचिः इत्याद्यंशाः आधारत्वेन स्वीकरणीयाः । अत्र अध्यापकेन समुचितं प्रोत्साहनं देयम् । छात्राः परीक्षासु यथा स्वप्रतिभां पूर्णतया उपयुञ्जीरन् तथा अभ्यासाः तैः कारयितव्याः।
- ❖ जीवने विविधसन्दर्भेषु भाषाम् उपयोक्तुम् आवश्यकं शिक्षणं छात्रेभ्यः दातव्यम् । (उदा - सभानिर्वहणं, प्रसङ्गः, चर्चासु भागग्रहणं, लेखानां लेखनं, अपरिचितान् अंशान् पठित्वा अवगमनं, विषयविशेषस्य विश्लेषणात्मकं विवरणम् इत्यादिकम्)
- ❖ एतस्याः कक्ष्यायाः छात्राणां स्तरम् आधारीकृत्य साधनीयानाम् अभ्यासानां विभागः कृतः।

1. भावावगाहनम् - प्रतिस्पन्दनम्

(क) शृण्वन्तु - विचिन्त्य वदन्तु इति अभ्यासेन प्रतिस्पन्दनम् ।

(ख) पठितस्य विषयस्य अवगमनपूर्वकं भावयुक्ततया च प्रतिस्पन्दनम् ।

2. भावव्यक्तीकरणम् - सर्जनात्मकता

(क) स्वीयरचनाम् उद्दिश्य लघुसमाधानप्रश्नाः निबन्धरूपप्रश्नाः च अत्र भवन्ति ।

(ख) सर्जनात्मकव्यक्तीकरणाय निर्दिष्टाः प्रश्नाः भवन्ति ।

(ग) **प्रशंसा** - अत्र छात्राणाम् अभिव्यक्तीकरणम् आधारीकृत्य तेषां शैलीम् ऊहितुं निर्दिष्टाः प्रश्नाः भवन्ति ।

3. भाषांशाः - अत्र विभागद्वयमस्ति ।

(क) **पदजालाभिवृद्धिः** - अत्र पर्यायपदानि, विरुद्धार्थकपदानि, व्युत्पत्त्यर्थाः, विशिष्टपदप्रयोगाः, वाक्यरचनाभ्यासः इत्यादयः पदजालसम्बद्धाः विषयाः भवन्ति ।

(ख) **व्याकरणांशाः** - अत्र सन्धयः, समासाः, छन्दांसि, अलङ्काराः, विभक्तयः, धातवः इत्यादयः विशेषांशाः सन्ति ।

- ❖ **परियोजनाकायम्** - सामर्थ्यरूपेण न परिगणनीयम् । यतः एतस्मिन् अभ्यासे बहुविधकार्याणां समाहारः भवति ।

© SCERT not to be republished

वन्दे मातरम्

- बंकिंचन्द्र छटर्जी

वन्दे मातरम्, वन्दे मातरम्
सुजलां सुफलां मलयजशीतलाम्
सस्यश्यामलां मातरं वन्दे मातरम्
शुभ्रज्योत्स्नापुलकितयामिनीम्
फुल्लकुसुमितद्रुमदलशोभिनीम्
सुहासिनीं सुमधुरभाषिणीम्
सुखदां वरदां मातरं वन्दे मातरम् ।

पठत संस्कृतम्

- श्री मञ्जुनाथशर्मा

पठत संस्कृतं, वदत संस्कृतम्
लसतु संस्कृतं चिरं गृहे गृहे च पुनरपि || पठत ||

ज्ञानवैभवं वेदवाङ्मयम्
लसति यत्र भवभयापहारि मुनिभिरार्जितम्
कीर्तिरार्जिता यस्य प्रणयनात्
व्यास-भास-कालिदास-बाणमुख्यकविभिः || पठत ||

स्थानमूर्जितं यस्य मन्वते
वाग्विचिन्तका हि वाक्षु यस्य वीक्ष्य मधुरताम्
यद्विना जना नैव जानते
भारतीयसंस्कृतिं सनातनाभिधां वराम् || || पठत ||

जयतु संस्कृतं संस्कृतिस्तथा
संस्कृतस्य संस्कृतेश्च प्रणयनाच्च मनुकुलम्
जयतु संस्कृतं, जयतु मनुकुलम्
जयतु जयतु संस्कृतं, जयतु जयतु मनुकुलम् || || पठत ||

© SCERT not to be republished

आन्ध्रप्रदेशप्रभुत्वस्य निश्शुल्कवितरणम्

राष्ट्रियगीतम्

- रवीन्द्रनाथ् ठागूर्

जनगणमन अधिनायक जय हे !
भारतभाग्यविधाता !
पञ्जाब सिन्धु गुजरात मराठा,
द्राविड उत्कल वङ्ग !
विन्ध्य हिमाचल यमुना गङ्गा,
उच्चलजलधितरङ्गा !
तव शुभ नामे जागे !
तव शुभ आशिष मागे !
गाहे तव जय गाथा !
जनगणमङ्गलदायक जय हे
भारतभाग्यविधाता !
जय हे ! जय हे ! जय हे !
जय जय जय जय हे !

© SCERT not to be republished

प्रतिज्ञा

भारतदेशः मम मातृभूमिः। भारतीयास्सर्वे मम सहोदराः।

अहं मम देशं प्रीणामि । सुसम्पन्ना बहुविधा भारतीया सांस्कृतिकसम्पत् मम गर्वकारणम् । तस्याः योग्यजनो भवितुं सर्वदा अहं परिश्रमं करोमि ।

मम मातापितरौ, उपाध्यायान्, ज्येष्ठान् सर्वान् च पूजयामि । सर्वैः सह सगौरवं व्यवहरामि ।

मम देशस्य विषये, प्रजानां विषये सेवानिरतिं भजामि । जन्तूनां विषये दयालुः भवामि इति च प्रतिज्ञां करोमि ।

सर्वेषां श्रेयोऽभिवृद्धयः एव मम आनन्दस्य कारणम् ।

पाठ्यपुस्तकरूपकर्तारः

श्रीमती के.आर्.टि.एल्.ज्योतिर्मयी
उपन्यासिका
राज्यविद्यापरिशोधनशिक्षणसंस्था
आन्ध्रप्रदेशः, हैदराबाद्

श्री कोम्पल्लि शिवकुमारः
सहाध्यापकः
जिल्लापरिषत् उन्नतपाठशाला
पर्लपल्लि, करींनगर् जिल्ला

श्री डा. धूलिपाल रामकृष्णः
संस्कृतविभागाध्यक्षः
मारिस् टेल्ला कलाशाला
विजयवाडा, कृष्णा जिल्ला

श्रीमती पि.माधवी
अध्यापिका
ब्रिलियंट् ग्रामर् उन्नतपाठशाला
दिलशुक् नगर्, हैदराबाद्

श्री तिरुनगरि. लक्ष्मणस्वामी
सहाध्यापकः (संस्कृतम्)
श्रीराजराजेश्वरसंस्कृतपाठशाला
वेमुलवाडा, करींनगर् जिल्ला

श्री जि.बि.वि. सुब्रह्मण्यम्
प्रधानोपध्यायः
एस्.एम्.एस्. संस्कृततोन्नतपाठशाला
कोव्वूरु, पश्चिमगोदावरी जिल्ला

श्री सि.हेच. वेङ्कटसाम्बशिवरावः
शिक्षितस्नातकाध्यापकः (संस्कृतम्)
आन्ध्रप्रदेशावासविद्यालयः, सिद्धिपेट, मेदक् जिल्ला

श्री आर्. राजेश् प्रभुः
सहाध्यापकः (संस्कृतम्)
जिल्लापरिषत् प्राच्योन्नतपाठशाला
वरिगोण्डा, नेल्लूरुजिल्ला.

श्री ए. गिरिहरनाथबाबु
सहाध्यापकः (संस्कृतम्)
प्रभुत्वोन्नतपाठशाला
वेङ्गलरावुनगर्, हैदराबाद्

श्री डा. मरुधूरि नरसिंहाचार्यः
सहाध्यापकः (संस्कृतम्)
नगरपालकोन्नतपाठशाला
विजयवाडा, कृष्णाजिल्ला

श्री नमिलिकोण्ड. हरिप्रसाद्
विश्रान्तप्रधानोपाध्यायः
श्रीराजराजेश्वरसंस्कृतपाठशाला
वेमुलवाडा, करींनगर्जिल्ला

श्री जे. चन्द्रशेखरः
संस्कृतोपन्यासकः
श्री माजेटि गुरवय्य जूनियर् कलाशाला,
गुंटूर् जिल्ला

श्री डा. विरिवेण्टि सुब्रह्मण्यम्
उपसञ्चालकः
संस्कृत अकाडमी
उस्मानिया विश्वविद्यालयः, हैदराबाद्

श्रीमती मादिराजु विजयलक्ष्मीः
विश्रान्तसंस्कृताध्यापिका
श्री मलयालस्वामिसंस्कृतपाठशाला
कोवेलकुण्ट्ल, कर्नूल् जिल्ला

श्री डा. उपद्रष्ट वेंकटरमणमूर्तिः
संस्कृतोपन्यासकः
शारदाकलाशाला
विजयवाडा, कृष्णा जिल्ला

श्री भुवनगिरि वेङ्कटलक्ष्मीनारायणः
परिशोधनाधिकारी
श्रीवेङ्कटेश्वरवेदविश्वविद्यालयः
तिरुपतिः

श्रीमती डा. वै.नागेन्द्रम्मा
संस्कृतोपन्यासिका
प्रभुत्व जूनियर् कलाशाला
पेनुकोण्ड, अनन्तपुरम् जिल्ला.

श्री तुर्लपाटि शिवरामकृष्णः
संस्कृताध्यापकः
दिल्ली पब्लिक् स्कूल्
नाचारम्, हैदराबाद्

श्री के रङ्गराजु
सहाध्यापकः
जिल्लापरिषत् उन्नतपाठशाला
रङ्गापुरम्, रङ्गारेड्डिजिल्ला

श्रीमती पि. श्रीवल्ली
उपन्यासिका
प्रभुत्वकलाशाला
राजमंड्री, तूर्पुगोदावरी जिल्ला

श्री डा. इङ्कुर्ति वेङ्कटेश्वर्लु
उपन्यासकः
गेट् शिक्षकप्रशिक्षणकलाशाला
तिरुपतिः, चित्तूरु जिल्ला

कुमारी सुमेधा
शोधच्छात्रा
राष्ट्रियसंस्कृतविद्यापीठम्
तिरुपतिः

चित्रकाराः

के. सुरेन्द्र्, प्रधानाचार्यः, स्रवन्ति उपाध्यायविद्याकलाशाला, वरंगल् जिल्ला
कूरेल्ल श्रीनिवास्, प्रधानाध्यापकः, जिल्लापरिषत् उन्नतपाठशाला, कुर्मेडु, नल्लगोण्ड जिल्ला
के.बाबु, प्रधानाध्यापक :, जिल्लापरिषत् उन्नतपाठशाला, वज्रपल्लि, निजामाबाद् जिल्ला.
टि.वि. रामकृष्णः, चित्रकारः, जि.प.उ. पाठशाला, दुद्देड, मेदक् जिल्ला.
वड्डेपल्लि वेंकटेश्वर्लु, अध्यापकः, प्राथमिकपाठशाला, सोमवारं नल्लगोण्ड जिल्ला.
ए. गौरय्या, (गौतम्) चित्रलेखकः, कुरुपां, विजयनगरम् जिल्ला.
बि.वि.आर.चारी, चित्रकारः, निर्मल्, आदिलाबद् जिल्ला

© SCERT not to be republished

विषयसूची

पद्यभागः

	पाठस्य नाम	प्रक्रिया	मासः	पृष्ठसङ्ख्या
प्रथमभागः	१. देशमिह प्रीणीहि	(अनुवादगीतम्)	जून्	03 - 10
	२. दानप्रशंसा	(नीतिश्लोकाः)	जुलै	11 - 18
	३. विनोदः	(चाटुश्लोकाः)	जुलै	19 - 27
द्वितीयभागः	४. नित्यविधयः	(प्राचीनश्लोकाः)	आगष्ट्	28 - 36
	५. हिमवद्वर्णनम्	(प्राचीनकाव्यश्लोकाः)	सेप्टेम्बर्	37 - 46
	६. जागृहि त्वं भारतीय !	(प्रबोधात्मकगीतम्)	अक्टोबर्	47 - 54
तृतीयभागः	७. श्रीकृष्णकर्णामृतम्	(चमत्कारश्लोकाः)	नवम्बर्	55 - 63
	८. शङ्खारावः	(कविता)	डिसेम्बर्	64 - 70
	९. मनुजधर्माः	(आधुनिकश्लोकाः)	जनवरी	71 - 78
	१०.सुभाषितानि	(नीतिश्लोकाः)	फिब्रवरी	79 - 88
	पुनश्चरणम्		मार्चि-एप्रिल्	

गद्यभागः

	पाठस्य नाम	प्रक्रिया	मासः	पृष्ठसङ्ख्या
प्रथमभागः	१. शब्दमात्रान्न भेतव्यम्	(कथा)	जून्	91 - 98
	२. क्रीडायाम् आनन्दः	(कथा)	जुलै	99 - 105
	३. नाटकचक्रवर्ती भासः	(निबन्धः)	जुलै	106 - 112
द्वितीयभागः	४. एम्. एस्. सुब्बुलक्ष्मीः	(सम्भाषणम्)	आगष्ट्	113 - 119
	५.नाक्षिपेत् विपरीताङ्गान्	(निबन्धः)	सेप्टेम्बर्	120 - 126
	६. चिरायुषा वर्धस्व !	(निबन्धः)	अक्टोबर्	127 - 134
तृतीयभागः	७. आतिथ्यम्	(सम्भाषणम्)	नवम्बर्	135 - 142
	८. सङ्गच्छध्वम्	(निबन्धः)	डिसेम्बर्	143 - 149
	९. सोमनाथो विजयते	(लेखः)	जनवरी	150 - 158
	१०.मातङ्गकथा	(प्राचीनगद्यम्)	फिब्रवरी	159 - 166
	पुनश्चरणम्		मार्चि-एप्रिल्	

अनुबन्धः

शब्दाः	167 - 169
धातवः	170 - 177
पदकोशः	178 - 181
क्रियापदकोशः	182

☞ अध्यापकः पाठ्यांशस्थान् नक्षत्रचिह्नितान् श्लोकान् छात्रैः कण्ठस्थान् कारयेत् । तेषां प्रतिपदार्थं भावञ्च बोधयेत् ।

© SCERT not to be republished

अनेन पाठ्यपुस्तकेन छात्रैः सम्पादनीयानि सामर्थ्यानि

1. भावावगाहनम् - प्रतिस्पन्दनम्

★ संस्कृतेन निबद्धानां सरलगद्यपद्यांशानां श्रवणावगमनसामर्थ्यम् ।

★ लघुनाटकानाम् अवगमन-कथनसामर्थ्यम् ।

★ काक्वादीनां विशेषस्वराणाम् अवगमनसामर्थ्यं व्यक्तीकरणसामर्थ्यञ्च ।

★ पाठ्यभागेषु संवर्णितानां पात्राणां स्वभावानां मनोभावानां च अवगमनसामर्थ्यम् ।

★ पाठशालासु विविधदिनोत्सवेषु स्वेच्छया आत्मविश्वासेन सम्भाषणपाटवम् ।

★ पठितम् अंशमधिकृत्य तार्किकचिन्तनस्य प्रश्नकरणस्य च सामर्थ्यम् ।

★ प्रतिमासं द्वित्राणां कथापुस्तकानां पत्रिकाणां च पठनम् ।

2. भावव्यक्तीकरणम् - सर्जनात्मककार्यम्

★ कथावैज्ञानिककाल्पनिकादिविविधप्रक्रियाणां पठनम्, अवगमनं, स्वीयवाक्यैः व्यक्तीकरणं च ।

★ दत्तानां प्रश्नानां विश्लेषणात्मकसमाधानलेखनम् ।

★ अपरिचितान् अंशान् पठित्वा तद्विषयकप्रश्नानां समाधानलेखनम् ।

★ पाठ्यांशानाम् आधारेण दत्तानां परियोजनाकार्याणां सम्पादनं, तेषां निवेदिकायाः समर्पणम् ।

★ प्रक्रियायाः परिवर्तनाभ्यासः ।

★ लेखने विरामचिह्नानां समुचितोपयोगः। तद्वारा लेखनसामर्थ्यम् ।

★ करपत्राणि, निवेदिकाः, आह्वानपत्रिकाः, लेखाः इत्यादीनां लेखनम् ।

★ भाषासङ्घे सभ्यतासम्पादनं साहित्यगोष्ठीनां निर्वहणं च ।

★ पाठेभ्यः स्वीकृतानाम् अंशानां व्यक्तित्वनिर्माणार्थम् उपयोक्तुम् अभ्यासः।

★ स्वीयवाक्यैः श्लोकानां भावस्य कथनं लेखनं च ।

★ मातृभाषातः संस्कृतेन अनुवादः ।

★ इतरभाषासम्बद्धाभिः कथागीतादिप्रक्रियाभिः उपनिबद्धानाम् इतिवृत्तानाम् अवगमनपूर्वकं प्रशंसनम् । बहुभाषात्वस्य अवगमनं तद्विषयकम् अभिनन्दनं च ।

3. भाषांशाः

★ सर्वनामशब्दनाम् अजन्तहलन्तानां च प्रयोगसामर्थ्यम् ।

★ स्वादि-तुदादि-चुरादिगणीयानां धातूनां भेदस्य अवगमनम् ।

★ श्चुत्व-ष्टुत्व-जश्त्व-अनुस्वारसन्धीनाम् विघटनसामर्थ्यं पदद्वयस्य सन्धानसामर्थ्यं च ।

★ तत्पुरुष-बहुव्रीहिसमासयोः अवगमनं प्रयोगश्च ।

★ क्त-क्तवतु-तव्यत्-अनीयर्-मतुप् प्रत्ययानां योजनेन पदनिर्माणस्य सामर्थ्यम् ।

★ इन्द्रवज्रोपेन्द्रवज्रेत्यादीनाम् छन्दसां अभिज्ञानम् ।

★ रूपकादीनामलङ्काराणाम् अवगमनसामर्थ्यम् । तेषां भेदग्रहणसामर्थ्यम् ।

★ सन्धीनां, समासानां, वृत्तानाम् अलङ्काराणां च लक्षणावगमनसामर्थ्यम् ।

★ विविधवाक्यभेदानाम् अवगमनं प्रयोगसामर्थ्यं च ।

© SCERT not to be republished